

Socijalna konstrukcija roditeljstva – implikacije za obiteljsku pedagogiju

Barbara Kušević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

U radu se roditeljstvo promatra kao socijalna konstrukcija, a ne kao biološka zadanost ili apsolutni odraz stvarnosti. Unutar teorijskog okvira socijalnog konstruktivizma na samome se početku nastoji dekonstruirati društvena uvjetovanost značenja pojma *roditelj*, nakon čega se problematizira uvriježeno shvaćanje majčinstva kao važnijeg pola roditeljstva. U nastavku rada se kao elementarni procesi socijalne konstrukcije roditeljstva razmatraju norme o optimalnom broju, spolu i dobi roditelja, a završni dio donosi kritička promišljanja o implikacijama koje shvaćanje roditeljstva kao socijalne konstrukcije ima za obiteljsku pedagogiju.

Ključne riječi: roditeljstvo, obitelj, socijalni konstruktivizam, obiteljska pedagogija.

Uvod

Tijekom ljudske povijesti dominantno je, odnosno gotovo jedino legitimno shvaćanje roditeljstva, bilo ono u kojem se roditeljstvo percipira kao nešto *prirodno, intuitivno, samorazumljivo, spontano* i *Bogom dano*. Iako su različite društvene, medicinske i pravne intervencije u roditeljstvo (zabrana tjelesnoga kažnjavanja ili različite tehnike medicinski potpomognute oplodnje, da se spomenu samo neki oblici intervencija) svakako smanjile naglasak na prirodnost i spontanost roditeljske uloge, i dalje postoje određeni aspekti roditeljstva koji se predstavljaju kao posve *prirodni*, odnosno *biološki uvjetovani*. Tako se, primjerice, nerijetko ističe da je prirodno imati djecu u dvadesetima, da je prirodno da dijete ima oca i majku, ili da je prirodno željeti imati djecu, no pomnije razmatranje tih tvrdnji ne samo da ne upućuje na valjanu argumentaciju zbog čega je to doista prirodno, nego čak i maskira ulogu koju društvo sa svojim različitim diskursima i mehanizmima u konstrukciji te „prirodnosti“ ima. Stoga će se u ovom radu suvremeno roditeljstvo promatrati kao socijalna konstrukcija. U prvom di-

jelu predstaviti će se teorijski okvir socijalnoga konstruktivizma, opsežnije razmotriti društvena uvjetovanost značenja pojma *roditelj* i uvriježeno shvaćanje majčinstva kao važnijeg pola roditeljstva, nakon čega će uslijediti problematiziranje socijalne konstrukcije roditeljstva u domeni *dobi, spola i broja roditelja*. Ti su aspekti tek neke od dimenzija roditeljstva koje se mogu promatrati kao rezultat društvenih konstrukcija, a izdvojeni su zbog svojih relevantnosti za naš kulturni kontekst i sadašnji vremenski trenutak. To, međutim, ne znači da se osim spomenutih nemaju na umu i drugi mogući mehanizmi konstrukcije roditeljstva, kao što su različita poimanja odgojnih vrijednosti u različitim kulturama, posebnosti roditeljstva s obzirom na različite socioekonomske slojeve ili osobito društvena konstrukcija prihvatljivosti određenih odgojnih postupaka roditelja. Kako namjera ovog rada nije da bude iscrpan i potpun, već da posluži kao poticaj za dalja promišljanja problematike, potonji će aspekti ostati izvan okvira razmatranja.

Jednako tako, rad ne problematizira različite kritike sociokonstruktivističkog pristupa kao isključivog i jednostranog pogleda na društvenu zbilju, koji u

objašnjavanju problematike roditeljstva ne uvažava u dovoljnoj mjeri međudjelovanje bioloških i okolinskih činitelja te suviše apostrofira različite društvene mehanizme kojima se određeni članovi društva markiraju kao čudni i neprilagođeni ili se čak stavljaju izvan zakona. Autorica ovog rada tu kritiku sociokonstruktivističkoga pogleda na roditeljstvo smatra zasebnom temom koja bi narušila teorijsku perspektivu samog rada te ju stoga ostavlja izvan svojih razmatranja, imajući na umu potencijalnu opasnost da se ta razmatranja također shvate jednostranima.

Na kraju ovog uvoda potrebno je naglasiti kako socijalna konstrukcija stvarnosti nije tema kojom se pedagogija dosad bavila. Međutim, u domeni roditeljstva ona je za pedagogiju značajna iz barem dva razloga. Prvi je činjenica da mehanizmi socijalne konstrukcije roditeljstva duboko utječu na dinamiku odnosa unutar obitelji, na odnos članova društva prema članovima obitelji, kao i na društvenu podršku koju u odgojnim nastojanjima obitelji dobivaju od društva, što sve mogu biti iznimno značajni činitelji u ostvarenju kvalitetnoga obiteljskog odgoja. Drugi je – važnost promatranja roditeljstva kao socijalne konstrukcije, a nalazi se unutar pedagogije kao znanosti. Naime, uočavanje i razumijevanje mehanizama socijalne konstrukcije roditeljstva zahtijeva i određene pomake u grani obiteljske pedagogije, kako na sadržajnoj, tako i na metodologijskoj razini. Te implikacije za obiteljsku pedagogiju razmatraju se u zaključnome dijelu rada.

Socijalni konstruktivizam – novi pogled na društvenu zbilju

Teorija socijalnoga konstruktivizma inicijalno se razvila kao alternativa strukturalnofunkcionalnom shvaćanju socijalnih problema, pristupu koji je smatrao da socijalni uvjeti postoje neovisno o osobama koje ih interpretiraju (Miller i Holstein, 2006). Međutim, njegove začetke moguće je pronaći već u prosvjetiteljstvu, u kojem je potraga za istinom predstavljala snažan kontrast srednjovjekovnom razdoblju i njegovu dogmatskom nepropitivanju istine (Burr, 2003). Iako je moguće izdvojiti mnoga imena koja su pridonijela oblikovanju socijalnoga konstruktivizma kao cjelovitog pristupa (Vico, Husserl, Schütz, Heidegger, Gadamer, Habermas, Vigotsky, Mead, Wi-

ttgenstein, Bateson, Garfinkel, Goffman, Giddens, Foucault i dr., prema Lock i Strong, 2010), općenito je prihvaćeno da je pojam u akademsku raspravu uveden šezdesetih godina prošloga stoljeća radom Bergera i Luckmanna (Hibberd, 2005). Oni su u knjizi *The Social Construction of Reality* (Berger i Luckmann, 1966) pažnju usmjerili na procese prema kojima je bilo koje „znanje“ u ljudskome društvu postalo socijalno ustanovljeno kao „stvarnost“. Drugim riječima, usmjerili su se na analizu socijalne konstrukcije realnosti, pri čemu je središnje pitanje bilo usmjereno na to kako subjektivna značenja postaju objektivne činjenice.

Iako danas ne postoji samo jedna „struja“ socijalnoga konstruktivizma, već nekoliko njih, postoje ideje koje ih povezuju. Kao jednu od tih ideja Lock i Strong (2010) ističu interes za značenje i razumijevanje koji su začeti u socijalnim interakcijama i zajedničkim konsenzusom oko značenja simboličkih formi. Konstruktivizam problematizira „očito“, „stvarno“ i „razumljivo samo po sebi“, te „dovodi u pitanje stajalište da je konvencionalno znanje temeljeno na nepristranim opažanjima i da možemo lako razlikovati subjekt od objekta, percipirano i stvarno“ (Ajduković, 2008, 397). Tako on, na primjer, propituje postoji li prirodna distinkcija između muškarca i žene koja dopušta dihotomiju po spolu. Iako očite razlike u konstituciji muškaraca i žena postoje, mogućnosti moderne kirurgije otvaraju prostor i za preispitivanje tih podjela – socijalni konstruktivizam smatra da bismo po istoj osnovi (razlike u konstituciji) ljude mogli dijeliti na visoke i niske (Burr, 2003).

S navedenim je usko povezana sljedeća značajka zajednička svim konstruktivističkim promišljanjima, koju navode Lock i Strong (2010), a to je problematičan odnos socijalnoga konstruktivizma s esencijalnim karakteristikama svih ljudi. Naime, konstruktivisti su antiesencijalisti, te pretpostavljaju da je ono što smatramo samoočiglednim vrstama (primjerice *čovjek, žena, biće, istina*) zapravo proizvod kompliciranih diskurzivnih praksi (Gojkov, 2007). Iz toga proizlazi problematičan odnos s realizmom i često shvaćanje socijalnog konstruktivizma relativističkim. Naime, dok realizam smatra da vanjski svijet postoji neovisno o našim reprezentacijama putem percepcije, jezika ili slike (čak i ako te reprezentacije nisu uvijek najtočnije), relativizam smatra da je takva stvarnost

vanjskog svijeta, čak i ako postoji, nama nedostupna jer imamo pristup samo različitim reprezentacijama koje ne možemo smatrati realnošću (Burr, 2003).

Naposljetku, ideja koja povezuje različita konstruktivistička promišljanja jest i ona o različitosti stvaranja smisla u različitim vremenima i prostorima. Pod time se podrazumijeva da način na koji razumijemo određeni događaj ovisi o situaciji, mjestu i vremenu u kojem se nalazimo. Primjerice, sintagma *moderno odijevanje* znači različito u SAD-u i u Saudijskoj Arabiji, kao što nije podrazumijevala isto 1900. i 2010. godine (Lock i Strong, 2010). Autori idu još dalje te navode primjer socijalne konstrukcije poremećaja u ponašanju – Hepworth (1999, prema Lock i Strong, 2010) upozorava na to da su se u srednjem vijeku žene koje su se izglednijivale smatrale sveticama koje se odriču ovozemaljskih užitaka i koje nitko nije smatrao bolesnima u smislu na koji se danas poimaju osobe s anoreksijom. Osim tog vremenskog faktora, Hörisch (2007) daje primjer prostorne, sociokulturalne uvjetovanosti konstrukcija zbilje, prema kojima se jedenje govedine može, ali i ne mora tabuizirati.

U osnovi svih navedenih ideja socijalnoga konstruktivizma stoji prvotna pretpostavka o konstruktivnoj snazi jezika. Stoga ne čudi i da je njegova glavna istraživačka metoda upravo analiza jezika (kao najvažnijeg simboličkog sustava ljudskog društva, Berger i Luckmann, 1966) i drugih simboličkih formi, što se često nadopunjuje kvalitativnom metodologijom. Naglasak se redovito stavlja na to da objektivne činjenice ne postoje, jer je svako znanje proizašlo iz određene perspektive i određenog kuta gledanja na problem (Burr, 2003). Samim time, prihvaćanjem socijalnog konstruktivizma kao teorijskog okvira bilo kojeg razmatranja nužno započinju zadaće rekonstrukcije i dekonstrukcije. Na tome će se tragu u nastavku rada pokušati pokazati da se suvremeno roditeljstvo može promatrati kao socijalna konstrukcija.

Socijalna konstrukcija roditeljstva

Na tragu antiesencijalističkih stajališta socijalnih konstruktivista moguće je pokušati nastaviti niz socijalno konstruiranih pojava te kao jedan od proizvoda složenih diskurzivnih praksi razmotriti i roditeljstvo. Put tome je uvelike otvorio feminizam,

istaknuvši kako su obiteljske forme povijesno i društveno konstruirane, te da nisu prirodni rezultat bioloških razlika između muškaraca i žena (Baca Zinn, 2000). Takvo promišljanje o roditeljstvu kao socijalnoj konstrukciji mora nužno razmotriti upisivanje različitih značenja u određene varijable roditeljstva, kao što su dob, spol i broj roditelja. Međutim, prije svega, nužno je odgovoriti na pitanje – tko su zapravo roditelji? Ukoliko je roditeljstvo doista toliko prirodna i samorazumljiva uloga kakvom ju suvremeno društvo prikazuje, onda i jednoznačno definiranje pojma *roditelj* ne bi trebalo predstavljati problem. Međutim, nastavak rada pokazat će kako se u tom procesu definiranja ipak javljaju određenije teškoće.

Tko je roditelj?

Odgovor na postavljeno pitanje u današnjem je društvu kompleksniji nego ikada. Duboko u dvadesetom stoljeću roditelj je bila osoba koja je dijete začela, rodila ili usvojila. Dvojbe oko toga *tko je roditelj* postojale su eventualno u slučajevima usvojenja djece, koji su bili plodno tlo za raspravu oko toga je li za definiranje roditeljstva ključna genetika (nasljeđe koje su djetetu predali njegovi biološki roditelji) ili okolina (aktivnosti koje poduzimaju djetetovi usvojitelji), pri čemu je ta stoljetna rasprava *geni* ili *okolina* uglavnom išla u korist usvojitelja, djetetovih socijalnih roditelja. No, s vremenom, napredak medicine je doveo do toga da dijete može imati pet roditelja – majku i oca koji su donirali spolne stanice, surogat majku koja je iznijela trudnoću, te socijalne roditelje koji ga odgajaju (Edwards, 1991). Uzme li se k tome u obzir pluralizacija obiteljskih struktura i velik broj rekonstruiranih obitelji s maćehama i očusima, postaje izvjesno da na pitanje *tko je roditelj* nije jednostavno odgovoriti. Međutim, osim semantičkog aspekta pojma, u našem jeziku poseban izazov čini i njegova etimologija.

Već je rečeno kako u osnovi socijalnog konstruktivizma stoji primarna pretpostavka o konstruktivnoj snazi jezika, dok se kao glavna istraživačka metoda javlja upravo analiza jezika. Stoga, vezano za to, valja uočiti da u hrvatskome jeziku riječ *roditelj* etimološki upućuje na *rod*, odnosno biološku vezu između oca, majke i djeteta. Takvo se značenje riječi upotrebljava i u *Obiteljskome zakonu* iz 2003. godine, u kojemu se djetetovom majkom smatra žena koja ga je rodila, a ocem majčin muž ako je dijete rođeno

za vrijeme trajanja braka ili 300 dana nakon njegova prestanka. Zakon sadrži posebne odredbe o majčinstvu i očinstvu djeteta začetog uz medicinsku pomoć, no te se odredbe odnose na proceduru *osporavanja* majčinstva ili očinstva i ne dopunjuju prvotno određene pojmove. Naravno, zakon dopušta posvojenje, *poseban* oblik obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Međutim, činjenica da se u obiteljskome zakonu kao majka ne navodi žena koja ga je rodila *ili usvojila* upućuje na to da u našoj zemlji za određivanje roditeljstva ključnu ulogu ima biološka veza između roditelja i djece (preuzeto iz Maleš i Kušević, 2011).

Važnost navedenog jezičnog aspekta nikako ne bi trebalo umanjivati. Kao što, na primjer, uvriježenost izraza *medicinska sestra* predeterminira spol osobe koja se bavi tim poslom i na taj način pridonosi daljem perpetuiranju feminiziranosti spomenutog poziva, tako i etimološka veza pojma roditeljstva s *rađanjem*, biološkim činom, koji s preuzimanjem potpune brige za razvoj novog bića ima malo ili nimalo veze, potencira prirodne, biološke, genetske činitelje i negira činjenicu da je *roditeljstvo* socijalni čin.

U engleskom jeziku se u težnji da se ta biološka veza manje naglašava prednost sve više daje glagolskom obliku *parenting*, koji veći naglasak stavlja na *radnje* roditelja, odnosno aktivnosti skrbi, kontrole i poticanja razvoja djeteta (Hoghugh, 2004), a manji na biološke veze između roditelja i djeteta. Hrvatski jezik sličan uvriježen pojam zasad nema, mada bi njegov pandan mogao biti „roditeljevanje“. Iako bi to bio pojam neusklađen s tradicijom hrvatskoga standardnog jezika, njegova bi uporaba, barem u stručnim krugovima, mogla pridonijeti dekonstrukciji i demistifikaciji prirodnosti roditeljstva, koja suviše maskira činjenicu da je dobar roditelj nešto što se ne postaje rađanjem djeteta, već upravo *dobrim „roditeljevanjem“*. Pomak u tom smjeru čini inovativno korištenje riječi *roditeljevati* u najnovijem UNICEF-ovu priručniku *Knjižica za roditelje* (2011), u kojem se kao jedno od poglavljia nalazi *Uvodna riječ roditeljima o roditeljevanju*.

Socijalna konstrukcija majčinstva

Nakon osnovne semantičke i etimološke raščlambe pojma roditeljstva dolazimo do činjenice da taj pojam hiperonimski obuhvaća sebi dva subordinirana pojma – *majčinstvo* i *očinstvo*, pri čemu redosljed

njihova navođenja nije slučajna. Povijesno gledano, roditeljstvo je uvijek bilo glavna briga i posao majke. Prema tradicijskom modelu obiteljskih uloga, majka je skrbila za djecu i kućanstvo, a otac je zarađivao sredstva za život. Rječnikom strukturalno-funkcionalne teorije, majčina je uloga bila ekspresivna, a očeva instrumentalna. Za takav je poredak Parsons vidio biološko objašnjenje – žene su stvorene za rađanje i prirodno je da skrbe o djeci, dok muškarci, slobodni od rađanja i dojenja, prirodno trebaju skrbiti za hranu, putovati ili ratovati (Garrett, 2009). Dakle, takva je podjela uloga *prirodna*. Pritom je strukturalno-funkcionalni pristup samo jedan tip obitelji, nuklearnu obitelj (već i tada nikako jedini tip), definirao kao normalnu obitelj (Boss i Thorne, 1989, prema Baca Zinn, 2000).

Međutim, u skladu sa svojim temeljnim postavkama, socijalni konstruktivizam odbija pretpostavku da su majčinska praksa i značenje majčinstva na bilo koji način prirodni, biološki, esencijalni i neizbježni (Sardadvar, 2010). Umjesto toga, implicira da su percepcija i iskustvo majčinstva u društvu rezultat socijalne konstrukcije, nešto što članovi društva čine kroz svakodnevne interakcije, diskurse i socijalnu praksu, a ne nešto utemeljeno na objektivnim promatranjima svijeta. U prilog toj tezi idu različita istraživanja provedena u drugim kulturama. Tako su Whiting i Edwards (1988, prema Ambert, 1994) pronašli društva u kojima majke iniciraju vrlo malo skrbnog ponašanja, što ih je navelo na sugestiju da se postojeći stereotipi o prirodi majčinske uloge revidiraju. Ista se autorica poziva i na praksu multiplog roditeljstva, koja se javlja u brojnim agrarnim i sakupljačkim društvima u kojima skrb i nadzor nad djecom dijeli nekoliko žena unutar manje zajednice, u kojima su svi članovi zajednice odgovorni za djetetov razvoj ili su čak braća glavni izvor skrbi i psihološke podrške (Le Vine i Le Vine, 1981; Olson, 1981; Weisner i Gallimore, 1977; sve prema Ambert, 1994). Ono što je za ovu problematiku zanimljivo jest činjenica da takvo roditeljstvo postaje problematično i „disfunkcionalno“ kad pojedinci dosele u neku od zemalja koja roditeljstvo percipira kao glavnu dužnost i odgovornost jedne osobe, uglavnom biološke majke. Ne čudi što pod takvim utjecajem nezapadnjačke forme roditeljstva sve više nestaju (Ambert, 1994).

Osim kulturološke varijable, socijalna se konstrukcija majčinstva može promatrati i po varijabli vremena. Naime, naglasak na prirodnosti, spontanosti i krućijalnosti majčinstva nije uvijek bio ovako snažan kao u posljednje vrijeme. Oduvijek je majka imala primat u stvaranju privrženosti s djetetom, no tek je s 20. stoljećem počela biti percipirana kao ključna i nenadomjesna osoba u djetetovu razvoju, na što je ponajviše utjecao rad Sigmunda Freuda, koji je tvrdio da kvaliteta odnosa između majke i djeteta ima cjeloživotne posljedice za dijete, te predstavlja temelj svim njegovim budućim intimnim vezama (Barnard i Solchany, 2002). Time je društveni pritisak na majke postao izrazit, pa se u drugoj polovici 20. stoljeća javljaju različiti termini koji označavaju društveno poželjne inačice inače objektivno gledano, ekstremnoga majčinstva, posve fokusiranog na potrebe djeteta, kao što je povezujuće roditeljstvo (Sears i Sears, 2008), intenzivno majčinstvo (termin skovala Hays 1996, prema Green, 2010), alfa majčinstvo i sl. Tako je povezujuće roditeljstvo specifična filozofija roditeljstva koju je inicijalno artikulirao William Sears, a koje promiče određena roditeljska ponašanja poput dojenja na zahtjev, zajedničko spavanje s djetetom i nošenje djeteta. Kritičari ovaj stil smatraju prezahtjevnim za roditelje, osobito majke, i suviše usmjerenim na dijete (Friedman, 2010). Slično je s intenzivnim majčinstvom, koje počiva na uvjerenju da djeca trebaju stalnu skrb svojih bioloških majki, koje su dužne svojoj djeci posvećivati veliku količinu vremena i energije te majčinstvo smatrati najvažnijom životnom ulogom, pri čemu se majke koje ne uspijevaju zadovoljiti nemoguće standarde (biti uvijek odmorne i raspoložene, udovoljavati svim djetetovim potrebama te ih čak predviđati) smatraju lošim majkama (Green, 2010).

Takav diskurs oblikovan je u znanosti, ali i obilato podržan slikama koje mediji pružaju, portretirajući zadovoljne majke koje s veseljem čiste blatom uprljanu bijelu odjeću svoje djece, pripremaju obilne doručke s pregačom oko struka ili oduševljene čiste nered za svojim mališanima. Problem je što čitav niz stvarnih majki – zaposlenih, samohranih, siromašnih ili tek neraspoloženih – ostaje izvan društvene slike dobre majke. Znanost na to mora odgovoriti skretanjem pozornosti na prakse kojima je takva idealna slika konstruirana, ali i jasnom porukom da idealnu majku djeca jednostavno – ne trebaju. Walter

(1986) upozorava da žena, da bi bila učinkovit roditelj, ne mora biti „all mother“, sva u majčinstvu, već mora prepoznati važnost svojih potreba, koje su odvojene od uloge majke. To je, uostalom, mnogo ranije definirao Winnicot (1958, prema Hoghughi, 2004), predstavivši koncept *dovoljno dobrog roditeljstva* kao željenog cilja roditeljskog djelovanja. On je smatrao da je „savršeno“ roditeljstvo, čak i kada bi moglo biti artikulirano, nevjerojatno i nepotrebno za zadovoljavajući razvoj djeteta.

Stoga, kako nebrojene stručne knjige i savjeti roditeljima te medijske reprezentacije roditeljstva ne bi i dalje oblikovali sliku majki kao savršenih i nepogrešivih osoba, te obiteljskoga odgoja kao aktivnosti koja ne prašta pogrešne procjene – i suvremena znanost mora uložiti dodatan napor u dekonstrukciju navedenih mitova. Jedan od napora u tome smjeru pokazuje i filozofija *beta majčinstva*, nastala kao reakcija na *alfa majke* koje u roditeljstvu žele doseći izvrsnost. Beta majke ne žele biti savršene te se suprotstavljaju trenutno promicanom ekstremnom roditeljstvu koje na žene stavlja poveći socijalni pritisak te ih ostavlja s osjećajem nekompetencije (Prono, 2010), što u konačnici ne koristi ni djeci ni roditeljima.

Socijalna konstrukcija poželjnog broja i spola roditelja

Iako je u stoljetnoj tradiciji kao bitniji pol roditeljstva percipirano majčinstvo, u slici idealne obitelji koju društvo njeguje, majčinstvo nužno mora biti dopunjeno očinstvom. Otac je u odgoju tradicionalno imao sekundarnu, potpurnu ulogu, ali je njegova prisutnost u obitelji, bez obzira koliko pasivna njegova odgojna uloga bila, smatrano nužnim da bi neka obitelj bila „normalna“ i „potpuna“. Stoga konstrukcija „potpune“ i „normalne“ obitelji prema broju i spolu roditelja podrazumijeva zajedništvo biološkog oca, biološke majke i barem jednog djeteta. Ta je slika i dalje ideal kojemu se teži, iako njoj odgovara sve manje stvarnih obitelji. Naime, sve je više jednoroditeljskih obitelji, osobito majčinskih, ali i očinskih, zatim obitelji u kojima su primarni skrbnici baka i djed, obitelji s maćehom ili očuhom, ali i obitelji u kojima partneri istoga spola odgajaju dijete, bilo da je to dijete iz prethodnih zajednica jednog od partnera ili zajednički usvojeno, odnosno začeto različitim tehnikama medicinski potpomognute oplodnje.

Takva konstrukcija idealne obitelji, nastala u vremenima kad je takva obiteljska forma na Zapadu bila doista gotovo jedina, ne bi sama po sebi bila problematična kada za sobom ne bi povlačila različite oblike isključivanja drugih, neidealnih obiteljskih formi. No Gergen (1985) naglašava da socijalna konstrukcija *uvijek* za sobom povlači neki oblik isključivanja: konstruirati osobu kao nositelja istočnog grijeha za sobom povlači jedne, a isključuje druge akcije; pristupati depresiji kao stanju od kojeg ljudi pate mimo svoje volje ima drukčije posljedice nego kad se depresija tretira kao stanje koje pojedinci sami odabiru (Gergen, 1985). Jednako tako i konstrukcija idealne obitelji kao dvoroditeljske, s partnerima nužno različitog spola, za sobom povlači različite oblike isključivanja ostalih obiteljskih formi. Za ilustraciju te tvrdnje u nastavku rada odabran je primjer odgoja djeteta u zajednici s partnerima istoga spola, što zbog zanemarivanja te teme u hrvatskoj pedagogiji, što zbog njene aktualnosti u trenutku zaoštavanja borbe osoba homoseksualnog usmjerenja za vlastita prava.

Istražujući argumente koji se u medijima uglavnom koriste protiv odgoja djeteta u istospolnim zajednicama, Clarke (2001) navodi dvije linije učestale argumentacije: jednu koja govori o nemoralnosti roditeljstva u istospolnim zajednicama i drugu koja se usmjerava na negativne učinke djetetova odrastanja u takvoj zajednici. Argumenti tako ističu da je roditeljstvo u istospolnim zajednicama grijeh, da je neprirodno, sebično – jer ignorira najbolji interes djeteta, da djeci nedostaju prikladni modeli te bojazan da će i sama djeca „postati“ homoseksualna te naposljetku da će ih zlostavljati njihovi vršnjaci.

Taj je niz argumenata problematičan iz više razloga. Prije svega, neki od „argumenata“ počivaju na neistinitim premisama, poput onih da će djeca imati problem zbog nedostatka modela uloge spola (što znatno simplificira proces usvajanja uloge spola, a istospolnu zajednicu ne čini ništa problematičnijom od jednoroditeljske obitelji) ili da će i sama postati homoseksualna. Takav diskurs homoseksualnost predstavlja kao zaraznu bolest, što čak i kada bi bilo znanstveno dokazano, opet ne bi bilo prihvatljivo stajalište, jer konstruira heteroseksualnost kao prirodnu i polazišnu točku koja se onda „kviri“ i mijenja pod utjecajem prisutnosti osoba homoseksualne

orijentacije (Raymond, 1992, prema Clarke, 2001). Nadalje, primjedbe su problematične jer se pozivaju na druge prakse koje su i same konstruirane, kao što je primjerice bojazan da će djecu zlostavljati vršnjaci, što se može događati samo u društvu koje homoseksualnost smatra devijantnim ponašanjem.

Također, argumentacija je problematična i zato što prihvaća višestruka mjerila *prirodnosti*, *morala* i *najboljeg interesa djeteta*. Naime, ukoliko se obitelj može zasnivati samo na strogo gledano prirodne načine, dakle bez ikakve intervencije medicine ili društva, onda nije prirodno ni začecje s pomoću različitih tehnika medicinski potpomognute oplodnje, kao ni proces posvajanja djeteta. Kao drugo, kad se govori o moralnosti nekoga djela, valja naglasiti na koje se moralne uzore i norme netko poziva. Prema starijim shvaćanjima vođenim religijom, ni razvod nije bio moralan – jer je brak veza koju čovjek ne može razvrgnuti; no, s vremenom su se i shvaćanja o (ne) moralnosti razvoda mijenjala. Stoga se i kriterij moralnosti u ovome kontekstu teško može uzeti kao svevremenski i općevrijedeći. I kao treće, konstrukcija *najboljeg interesa djeteta* već se pokazala problematičnom te vremenski i kulturno uvjetovanom. Naime, *Konvencija o pravima djeteta* ne definira što je to najbolji interes djeteta, već se on može iščitati iz različitih članaka koji djeci jamče pravo na život ili primjerice pravo na roditeljsku skrb (van Rossum, 2010). No *Konvencija* ne govori ništa o tome kakva obitelj u svojoj strukturi mora biti da bi najbolji interes djeteta bio ostvaren, mada van Rossum (2010) ističe kako dominantna interpretacija najboljeg interesa djeteta uključuje da za dijete po mogućnosti skrbe oba biološka roditelja, na dosljedan način i unutar stabilnog okruženja. Međutim, iz ovakvog shvaćanja najboljeg interesa djeteta ne ispadaju samo obitelji s istospolnim partnerima, već i niz drugih obiteljskih struktura. Obiteljska pedagogija ističe da je osobno zadovoljstvo i ispunjenost roditelja bitan preduvjet dobrog roditeljstva (Brajša, 1995; Juul, 2002; Walter, 1986) pa je premisa kako ispunjujuća partnerska zajednica roditelja istoga spola nije najbolji interes djeteta prilično problematična.

Sve navedeno nipošto ne treba tumačiti kao argumente koji govore u prilog odgoju djeteta u zajednici s partnerima istog spola. Takva tvrdnja bi zahtijevala daleko ozbiljniju teorijsku i empirijsku elaboraci-

ju, koja bi prešla okvire i svrhu ovoga rada. Suprotno tome, navedene teze trebaju poslužiti samo kao poticaj za kritičko promišljanje argumenata koji se protiv odgoja djeteta u takvim zajednicama koriste, a koji nisu uvijek znanstveno valjani, već *društveno uvriježeni*, što im uglavnom daje jednaku težinu kao i znanstveno dokazanim činjenicama.

Socijalna konstrukcija optimalne *dobi* za roditeljstvo

Osim broja i spola roditelja, u svakom društvu i svakom vremenu postoji određen vremenski raspon godina unutar kojih je poželjno ostvariti roditeljstvo, drugim riječima, postoji i konstrukcija *optimalne dobi za roditeljstvo*. Tradicionalno je društvo 20. stoljeća imalo određen poželjan slijed važnih događaja u ljudskome životu kojeg se pridržavala većina članova društva, a uključivao je završetak školovanja, zaposlenje, ulazak u brak i dobivanje djeteta, nakon čega se taj put ponešto razlikovao za žene i muškarce. Redoslijed ovih događaja nije se previše propitivao, a i dob u kojoj individue ostvaruju prijelaz u novu životnu fazu također uglavnom nije podlijezala velikim razlikama između članova društva. Tako je dobivanje prvog djeteta bio događaj koji se trebao odvijati u dvadesetima, a nužni preduvjet za to bilo je prethodno sklapanje braka.

Međutim, već druga polovica 20. stoljeća dekonstruirala redoslijed bitnih događaja i vremenski razmak između njih. Brak, iako institucija koju za podizanje djeteta i dalje većina ljudi smatra najsigurnijom i najboljom, ipak prestaje biti okvir unutar kojeg se dijete nužno rada, jednako kao što završetak školovanja nije nužno događaj koji prethodi svim ostalima, ponajprije zbog potrebe stalnog usavršavanja i cjeloživotnog učenja. Osim izvrnutog i manje normativnog slijeda događaja, još je očitije produljenje vremenskog raspona u kojem se oni odvijaju – dok je ranije većina osoba do tridesetih godina imala barem jedno dijete, a često i više, danas se osoba na pragu tridesetih može još uvijek školovati, živjeti kod vlastitih roditelja i biti udaljena od braka i roditeljstva, a da se to sve ne smatra odstupanjem od društveno očekivanog ponašanja. Jednako tako, svoje prvo dijete sve više članova suvremenoga društva dobiva u tridesetim ili čak četrdesetim godinama, što se opisuje terminom *odgođeno roditeljstvo*.

Prvo pitanje koje se pri promišljanju o tom pojmu mora postaviti jest koja je to dob u kojoj dobivanje prvoga djeteta postaje „odgođeno“? Prije svega, sam termin je relacijski, odnosno upućuje na to da je nešto odgođeno u odnosu prema *uobičajenom, uvriježenom, „normalno“* ili čak *prirodnom* vremenu ostvarenja roditeljstva, odnosno onom koje se odvija u dvadesetima. Jasno je da odgovor možemo dati samo za ovaj vremenski trenutak i moderni zapadni svijet jer vremenski i prostorno univerzalan odgovor na ovo pitanje ne postoji (što također upućuje na socijalnu konstrukciju), a u obzir je pritom potrebno uzeti i mijenjanje pojma *starosti, starog i starijeg* u kontekstu produljenja životnoga vijeka čovjeka. Primjerice, između dva svjetska rata starija su se smatrale osobe iznad 50 godina, kasnije je ta granica pomaknuta na 60, dok se sada približava dobi od 70 godina (Puljiz, 2003), pri čemu se s obzirom na trendove u medicini, sve bolju zdravstvenu prevenciju i zaštitu te inovativne metode liječenja u budućnosti može očekivati pomicanje linije starosti čak i na 80 godina. U takvoj bi projekciji očekivano-ga životnog vijeka od osamdesetak godina bilo ne-realno odgođenim roditeljstvom nazvati ono koje se ostvaruje u drugoj polovici dvadesetih godina. Dakle, moguće je zaključiti kako definiranje odgođenog roditeljstva ovisi o vremenu i prostoru u kojem se definira, a za sadašnji vremenski trenutak i naš kulturni kontekst takvim se uglavnom naziva roditeljstvo po prvi puta ostvareno u dobi od 35 ili više godina (Garrison i sur., 1997; Gregory, 2007; Moore i de Costa, 2006; Morris, 1988; Sardadvar, 2010; Yarrow, 1991).

Valja razmotriti koliko su konstrukcije dobi za roditeljstvo biološki utemeljene. Naime, svaka društvena konstrukcija uglavnom polazi od bioloških temelja (npr. razlika između muškarca i žene) pa tako i ova. Prema biološkom gledištu najbolje je vrijeme za roditeljstvo ono dok je žena mlada, odmah nakon što je njen reproduktivni sustav spreman, a tijelo još uvijek pošteđeno kroničnih bolesti. Međutim, takvo biološko gledište se ne uvažava, već je nadopunjeno biosocijalnim, koje naglašava kako odgađanje majčinstva može osigurati bolje obrazovanje, stabilnije zaposlenje, prihode i partnerske odnose prije negoli dijete dođe, pa to gledište kao povoljno vrijeme za majčinstvo ističe prije završni negoli početni dio

reprodukcijškoga razdoblja (Mirowsky, 2005). Iako je ova argumentacija jaka, i dalje se ističu istraživanja koja ukazuju na goleme rizike koje trudnoća u kasnim tridesetim ili kasnije donosi (za pregled vidi Tarín i sur., 1998), mada postoji sve više autora koji tvrde da su ti rizici redovito prenaplašeni (Ales i sur., 1990; Berkowitz i sur., 1990; Antinori i sur., 1995; Bowman i Saunders, 1995; sve prema Tarín i sur., 1998). Ta upozoravajuća istraživanja uglavnom su medicinskog karaktera, dok su rjeđa (kod nas trenutno nepostojeća) ona koja se bave odgojem djece koju osoba dobiva u drugoj polovici tridesetih ili kasnije. Provedena istraživanja koja su se usmjeravala na odgojni aspekt redom su pokazala niz prednosti koje osobe koje su odgađale roditeljstvo imaju pri odgoju svoje djece, bilo da je riječ o njihovoj većoj uključenosti u odgoj djeteta, bogatijem odgojnom okruženju koje oblikuju, većim zadovoljstvom u roditeljskoj ulozi ili kvalitetnijim odgojnim postupcima koje primjenjuju (Conger i sur., 1984; Cooney i sur., 1993; Cowan i Cowan, 1992, prema Garrison i sur., 1997; Dion, 1995; Frankel i Wise, 1982; Hoffman, 2002).

Valja se upitati zbog čega društvo blagonaklonije gleda na mlade ljude koji na pragu ulaska u odraslu dob zasnivaju obitelj, dok pojedinci koji to odgađaju za kasnije godine ne primaju jednako odobravanje svoje okoline niti jednaku podršku stručnjaka. To je svakako povezano s društvenim kontekstom ostvarenja roditeljstva, u kojem se ono uglavnom prikazuje kao ultimativni smisao života individue, koji bez djeteta ne može biti posve ispunjen. Tako se odrasle osobe koje još uvijek nisu zasnovale vlastitu obitelj najčešće promatraju kroz *model deficita* jer se smatra da u njihovu životu nešto nedostaje, dok se parove koji dobrovoljno apstiniraju od djece smatra sebičnima i društveno neodgovornima (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). S druge strane, na osude nezrelosti ili neodgovornosti u pravilu ne nailaze osobe koje imaju mnogo djece, a kojoj ne mogu pružiti primjeren životni standard niti primjerenu količinu svoje roditeljske pažnje i skrbi. Vrlo jednostavno, imanje djeteta u bilo kojim uvjetima društvu je prihvatljivije od neimanja djeteta iz bilo kojih razloga, pri čemu se negira činjenica da pojedinci danas legitimno biraju različite načine života, od kojih život bez djece predstavlja jedan od

sve češćih odabira. Kada roditeljstvo ne bi bilo socijalno konstruirano kao konačno ispunjenje života individue, neimanje djece u bilo kojoj etapi zrele dobi bi se moglo promatrati i kao odgovoran čin pojedinca koji shvaća svu težinu zadatka koje roditeljstvo predstavlja.

Implikacije za obiteljsku pedagogiju

Potrebno je razmotriti kakav odjek navedeni mehanizmi socijalne konstrukcije roditeljstva trebaju imati unutar pedagoškijske znanosti. Kao znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem utjecaja obitelji na cjelokupni razvoj djeteta, obiteljska pedagogija nužno mora prihvatiti uvjetovanost i konstruiranost roditeljstva socijalnim kontekstom te na njih odgovoriti na najmanje dvije razine: sadržajnoj (*što?*), pod čime se podrazumijeva redefiniranje postojećeg pojmovnog instrumentarija te uvođenje novih tema, teorijskih perspektiva i problema u obiteljsku pedagogiju, te na procesnoj razini (*kako?*), što podrazumijeva nove pristupe i inoviranje metodologije istraživanja roditeljstva. Te se dvije razine razmatraju u nastavku rada.

Na *sadržajnoj razini* obiteljska bi pedagogija trebala redefinirati svoj pojmovni instrumentarij, što se prije svega odnosi na ranije spomenute pojmove *roditelj* i *odgođeno roditeljstvo*, koji su dobro opisivali svoje značenje kada su se pojavili, ali koji sve manje odgovaraju suvremenosti. Nadalje, ona također mora izaći iz tradicijskog nasljeđa koje se još uvijek fokusira na idealnu dvoroditeljsku obitelj (a tek u novije vrijeme i na jednoroditeljsku, uglavnom majčinsku obitelj), postavljajući pitanja koja se dominantno tiču stila odgoja, discipliniranja ili utjecaja različitih socioekonomskih faktora na obiteljski život i koja ne izlaze izvan okvira postavljene konstrukcije roditeljstva. Prije nekog su vremena Thompson i Walker (1995) upozorili da znanstvenici trebaju prestati postavljati stara pitanja te se okrenuti novim pitanjima i novim perspektivama gledanja na problem. Na primjer, umjesto da se iznova istražuju nedostaci odgoja u obiteljima u kojima je majka zaposlena, moguće je usmjeriti se na to kojim se mehanizmima društvene potpore može poduprijeti zaposlene roditelje u njihovim odgojnim nastojanjima; umjesto govora o discipliniranju dje-

teta više pažnje posvetiti kvaliteti *odnosa* između roditelja i djeteta; umjesto govora o negativnim učincima razvoda na dijete usmjeriti se na obogaćivanje spoznaje o specifičnostima odgoja u drugim obiteljskim strukturama.

Na tragu gore navedenog Ambert (1994) upozorava da su istraživačke paradigme roditeljstva pod utjecajem ideoloških usmjerenja glavnih proizvođača znanja. To može poslužiti kao upozorenje suvremenoj obiteljskoj pedagogiji koja iz svojih razmatranja i istraživanja ne bi smjela izostaviti niti jedan tip obitelji, čak ni onaj koji nije reguliran zakonom, ali praktično postoji, poput obitelji s roditeljima istoga spola. To što je pitanje odgoja djeteta u zajednici s partnerima istoga spola u Hrvatskoj izvan zakona¹, ne znači i da takve obitelji ne postoje. Usprkos tome, one su zapostavljene kao predmet naših pedagoških istraživanja, dok izvan pedagogije takav pristup ne vrijedi za druge forme življenja koje su izvan zakona, ali dobro istražene usprkos svojoj nelegalnosti (zlouporaba droga, na primjer). Naime, i zakoni su rezultat društvenog shvaćanja određene problematike (bilo da je riječ o tjelesnoj kazni, medicinski potpomognutoj oplodnji ili nečem trećem) pa znanost svoja pitanja i odgovore mora tražiti i izvan okvira propisanog zakonom ili društveno poželjnog, naravno, uz strogo i beskompromisno poštivanje etičkih zakona struke. Da bi se to učinilo, često je potrebno posegnuti za novim teorijskim uporištima, ali i novom metodologijom istraživanja.

Iz navedenih razloga obiteljska pedagogija na *procesnoj razini* mora na socijalnu konstrukciju roditeljstva odgovoriti novim pristupima istraživanju roditeljstva. Suvremena istraživanja unutar društvenih znanosti počela su prihvaćati istraživačke metode koje se temelje na indukciji i subjektivnosti, što je u snažnom kontrastu s modernističkim naglaskom na objektivnosti, dedukciji, strogo metodološkom nacrtu i korištenju sve kompleksnije statistike (Emery i Lloyd, 2009). Jedni od prvih teoretičara koji su potkopali viđenje znanosti kao objektivne

i vrijednosno neutralne spoznaje koja nas opskrbljuje istinitim činjenicama o svijetu bili su Kuhn i Feyerabend, koji su utvrdili da ne postoji neutralno iskustvo i neutralni jezik opservacije (Matić, 2001, prema Bokan, 2005). Stoga znanost može samo sugerirati i savjetovati, nuditi određenu perspektivu, jednu od mnogih, ali ne jedinu ni objektivnu. Štoviše, prema shvaćanju socijalnog konstruktivizma, empirijski rezultati su tek lingvistički konstrukti kulturološki i vremenski oblikovani, a ne čisti izvještaji o nečijem iskustvu (Gergen, 1985).

Primijenjeno na roditeljstvo i obiteljska se pedagogija mora intenzivnije okrenuti *paradigmi razumijevanja*, usmjerenoj na shvaćanje istraživanih pojava, holističnost i dinamičku realnost (Mužić, 2004). Metode poput studije slučaja nastoje zahvatiti određenu situaciju iz neposredne blizine te prodrijeti u situacije na načine koji nisu uvijek podložni numeričkoj analizi (Cohen i sur., 2007), što brojnim istraživanjima roditeljstva suštinski nedostaje. Međutim, naša se obiteljska pedagogija i dalje razvija na kvantitativnoj paradigmi, najčešće primjeni upitnika na određenom, uglavnom nereprezentativnom uzorku ispitanika i na izvođenju kompleksnih statističkih postupaka kojima je cilj pronaći razlike između promatranih skupina, dok interpretacija i razumijevanje tih razlika najčešće bivaju prepušteni dobroj volji istraživača, koji je prisiljen vjerovati da brojke doista reprezentiraju stvarno životno iskustvo *objekta* njegova interesa. Primjerice, Litton Fox i McBride Murry (2000) upozoravaju da se pri istraživanjima premla računa vodi o „spolnoj valjanosti“ instrumenta, odnosno o tome koliko su iste mjere prikladne i za muškarce i za žene te nemaju li određene tvrdnje i pitanja za njih različito značenje, što vodi u pogrešnu interpretaciju rezultata.

Naposljetku, Gojkov (2007) upozorava kako istraživačka metodologija koju traže socijalni konstruktivisti zahtijeva i bavljenje istraživačevom vlastitom samorefleksivnom sviješću o socijalnim konstrukcijama individualnih konstrukcija (uključujući

¹ Zakon o istospolnim zajednicama, koji je Sabor Republike Hrvatske donio 2003. godine, priznaje legalnost istospolnih zajednica i uređuje imovinsko-pravne odnose partnera, ali ne daje mogućnost sklapanja braka niti regulira pitanje posvajanja djeteta, odnosno korištenja različitih tehnika medicinski potpomognute oplodnje s ciljem zasnivanja obitelji. Naravno, zakon ne dopire do onih istospolnih zajednica u kojima se odgaja(ju) dijete (djeca) koje jedan ili oba partnera ima(ju) iz prethodnih partnerskih zajednica.

i istraživačevih). Naime, konstruktivizam osporava tradicijski pogled na znanost kao posve racionalnu aktivnost (Cole, 1995). U kontekstu roditeljstva, posebje je logično prihvatiti kako ne postoji proučavanje obitelji oslobođeno vrijednosti samog istraživača. Te su vrijednosti prisutne na svim razinama znanstvenoga rada – od samog odabira problema istraživanja pa sve do načina pristupanja dobivenim rezultatima. Iz tog je razloga nužno osvijestiti potrebu međusobnog dijaloga među istraživačima, možda po uzoru na poziv iz 1993. godine koji je tadašnja urednica časopisa *Journal of Marriage and the Family*, Coleman, uputila autorima pozvavši ih na raspravu oko Amatova (1993, prema Thompson i Walker, 1995) članka o utjecaju razvoda na dijete. Coleman je apelirala na to da se problematika razvoda promotri iz druge perspektive, kako bi se naglasilo preispitivanje vlastitih vrijednosti i uvjerenja, kao i onih koje drugi istraživači imaju (Thompson i Walker, 1995). Tek takav pluralizam istraživačkih pozicija, usmjerenja, teorija i metoda može doista dekonstruirati postojeće dijelom sužavajuće obrise shvaćanja roditeljstva u obiteljskoj pedagogiji i otvoriti put boljem razumijevanju, prihvaćanju i podršci pluralizmu obitelji u suvremenome društvu.

Zaključak

Poimanje roditeljstva kao socijalne konstrukcije predstavlja tek jedan mogući pogled na shvaćanje odnosa roditelja i djeteta u suvremenom društvu. Nije nužno u potpunosti složiti se sa svim navedenim elementima socijalne konstrukcije roditeljstva, ali je bitno uočiti kako odnosi između roditelja i djeteta ne postoje u socijalnom ni vremenskom vakuumu, već o prostoru i vremenu u kojem opstojе uvelike ovisе, pod njihovim se utjecajem oblikuju, mijenjaju, shvaćaju, ali i istražuju. Pogled na roditeljstvo kao socijalnu konstrukciju treba stoga shvatiti kao impuls za kritičko promišljanje ove problematike te za reviziju znanstvenih pristupa istraživanju roditeljstva, koji su dosad određene teme i probleme, koji su se nalazili izvan uobičajenog shvaćanja roditeljstva, ignorirali ili zapostavljali, dok su druge uobičajene teme često proučavali na neodgovarajući način. U radu se stoga osim objašnjenja različitih elemenata konstrukcije roditeljstva pokušalo ukratko ocrtati na koji bi način obiteljska pedagogija mogla odgovoriti na ovakvo shvaćanje roditeljstva da bi nastavila ispunjavati jednu od ključnih uloga znanosti, generiranje novih spoznaja umjesto čiste reprodukcije postojećih.

Literatura

- Ajduković, M. (2008), Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad. *Revija socijalne politike*, 15 (3), 395 – 414.
- Ambert, A. (1994), An International Perspective on Parenting: Social Change and Social Constructs. *Journal of Marriage and Family*, 56 (3), 529 – 543.
- Baca Zinn, M. (2000), Feminism and Family Studies for a New Century. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 571, 42 – 56.
- Barnard, K. E., Solchany, J. E. (2002), Mothering. U: Bornstein, M. H. (ur.), *Handbook of Parenting* (2. izd., 3. sv.). Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, str. 3 – 25.
- Berger, P., Luckmann, T. (1966), *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bokan, N. (2005), Feministička epistemologija. *Filozofska istraživanja*, 25 (4), 865 – 875.
- Brajša, P. (1995), *Očevi, gdje ste?* Zagreb: Školske novine.
- Burr, V. (2003), *Social Constructionism* (2. izd.). New York: Routledge.
- Clarke, V. (2001), What about the children? Arguments against lesbian and gay parenting. *Women's Studies International Forum*, 24 (5), 555 – 570.
- Cogner, R. D., McCarty, J. A., Yang, R. K., Lahey, B. B., Kropp, J. P. (1984), Perception of Child, Child-Rearing Values, and Emotional Distress as Mediating Links between Environmental Stressors and Observed Maternal Behavior. *Child Development*, 55, 2234 – 2247.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007), *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Cole, S. (1995), *Making science. Between nature and society*. London: Harvard University Press.
- Cooney, T. M., Pedersen, F. A., Indelicato, S., Pal-kovitz, R. (1993), Timing of Faterhood: Is "On-Time" Optimal? *Journal of Marriage and the Family*, 55 (1), 205 – 215.
- Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006), *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Edwards, J. N. (1991), New Conceptions: Biosocial Innovations and the Family. *Journal of Marriage and the Family*, 53 (2), 349 – 360.
- Emery, B. C., Lloyd, S. A. (2009), The Evolution of Family Studies Research. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 30 (2), 197 – 222.
- Frankel, S. A., Wise, M. J. (1982), A view of delayed parenting: some implications of a new trend. *Psychiatry*, 45 (3), 220 – 255.
- Friedman, M. (2010), Attachment Parenting. U: O'Reilly, A. (ur.), *Encyclopedia of Motherhood* (1. sv.). Los Angeles / London / New Delhi / Singapore / Washington: Sage Publications, str. 86 – 87.
- Garrett, N. D. (2009), Family Roles. U: Brackett, K. P. (ur.), *Battleground – The Family*. Westport / London: Greenwood Press, str. 269 – 279.
- Garrison, M. E. B., Blalock, L. B., Zarski, J. J., Merri-tt, P. B. (1997), Delayed Parenthood: An Exploratory Study of Family Functioning. *Family Relations*, 46 (3), 281 – 290.
- Gergen, K. J. (1985), The Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist*, 40 (3), 266 – 275.
- Gojkov, G. (2007), Konstruktivizam kao predznak metodoloških koncepata koji ulaze u savremenu pedagošku metodologiju – drugi deo. *Pedagogija*, 62 (4), 582 – 596.
- Green, J. F. (2010), Intensive mothering. U: O'Reilly, A. (ur.), *Encyclopedia of Motherhood* (sv. 2.). Los Angeles / London / New Delhi / Singapore / Washington: Sage Publications, str. 573 – 574.
- Gregory, E. (2007), *Ready. Why women are embracing the new later motherhood*. New York: Basic Books.
- Hacking, I. (1999), *The social construction of what?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hibberd, F. J. (2005), *Unfolding social constructionism*. New York: Springer.
- Hoffman, P. R. (2002), *The Impact of Delayed Parenting on Child Outcomes* (doktorska disertacija). Faculty of The Graduate College at the University of Nebraska.
- Hoghugh, M. (2004), Parenting – An Introduction. U: Hoghugh, M., Long, N. (ur.), *Handbook of Parenting. Theory and research for practice*. London / Thousand Oaks / New Delhi: SAGE Publications, str. 1 – 18.
- Hörisch, J. (2007), *Teorijska apoteka*. Zagreb: Algoritam.
- Juul, J. (2002), *Razgovori s obiteljima: perspektive i procesi*. Zagreb: Alinea.
- Knjižica za roditelje. Program prevencije vršnjačkog zlostavljanja Za sigurno i poticajno okruženje u školama (2011), Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Litton Fox, G., McBride Murry, V. (2000), Gender and Families: Feminist Perspectives and Family Research. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1160 – 1172.
- Lock, A., Strong, T. (2010), *Social Constructionism: Sources and Stirrings in Theory and Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Maleš, D., Kušević, B. (2011), Nova paradigma obiteljskog odgoja. U: Maleš, D. (ur.), *Nove paradigme ranoga odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju, str. 41 – 66.
- Miller, G., Holstein, J. A. (2006), Reconsidering Social Constructionism. U: Miller, G., Holstein, J. A. (ur.), *Reconsidering Social Constructionism: Debates in Social Problems Theory*. New Brunswick / New Jersey: Transaction Publishers, str. 5 – 24.
- Mirowsky, J. (2005), Age at First Birth, Health, and Mortality. *Journal of Health and Social Behaviour*, 46 (1), 32 – 50.
- Moore, M. C., de Costa, C. M. (2006), *Pregnancy and Parenting after Thirty-five*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

- Morris, M. (1988), *Last chance children. Growing Up with Older Parents*. New York: Columbia University Press.
- Mužić, V. (2004), *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Prono, L. (2010), *Beta Mom*. U: O'Reilly, A. (ur.), *Encyclopedia of Motherhood* (sv. 1.). Los Angeles / London / New Delhi / Singapore / Washington: Sage Publications, str. 114.
- Puljiz, V. (2003), *Nacionalna obiteljska politika*. U: Puljiz, V., Bouillet, D. (ur.), *Nacionalna obiteljska politika*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 9 – 70.
- Roosa, M. W. (1988), *The Effect of Age in the Transition to Parenthood: Are Delayed Childbearers a Unique Group?* *Family Relations*, 37 (3), 322 – 327.
- Sardadvar, K. (2010), *Social Construction of Motherhood*. U: O'Reilly, A. (ur.), *Encyclopedia of Motherhood* (3. sv.). Los Angeles / London / New Delhi / Singapore / Washington: Sage Publications, str. 1133 – 1135.
- Sears, W., Sears, M. (2008), *Povezujuće roditeljstvo. Priručnik za razumijevanje i odgoj vašeg djeteta*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Tarín, J. J., Brines, J., Cano, A. (1998), *Long-term effects of delayed parenthood*. *Human Reproduction*, 13 (9), 2371 – 2376.
- Thompson, L., Walker, A. J. (1995), *The Place of Feminism in Family Studies*. *Journal of Marriage and Family*, 57 (4), 847 – 865.
- Van Rossum, W. (2010), *The clash of legal cultures over the 'best interests of the child' principle in cases of international parental child abduction*. *Utrecht Law Review*, 6 (2), 33 – 55.
- Walter, C. A. (1986), *The Timig of Motherhood*. Lexington, Toronto: Lexington Books.
- Yarrow, A. L. (1991), *Latecomers. Children of Parents Over 35*. New York: The Free Press.
- Zakon o istospolnim zajednicama (2003), *Narodne novine*, 116.
- URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306172.html> [22.4.2011.]

Summary

Parenthood as a social construct – implications for family pedagogy

Barbara Kušević
Faculty of Humanities and Social Sciences University of Zagreb, Croatia
Department of Pedagogy

Parenthood is here seen as a social construct rather than a biological given or an absolute reflection of reality. Within the theoretical framework of social constructivism, this paper firstly aims to deconstruct the socially conditioned meaning of the concept of *parent*, and then goes on to problematise the conventional understanding of motherhood as the more important half of parenthood. The norms about an optimal number, gender and age of parents are discussed as the basic processes of the social construction of parenthood, while the final section of the paper presents some critical considerations about the implications that the concept of parenthood as a social construct has for the family pedagogy.

Keywords: parenthood, family, social constructivism, family pedagogy.